

*areté, kalokagathia, habrosyné,
isonomia, virtus, ...*

ARETÉ
ἀρετή

„ARETÉ není ‚clare et distincte‘, není jasné a ohraničené“ (Hogenová 2000, 6)

- zdatnost, dokonalost, excellence duše, dobrost, ctnost, poctivost, statečnost, spravedlnost, velkomyslnost, moudrost, rozumnost ... x Gustave Le Bon
- hodnota etická, občanská i praktická
- souvislost se: statečností (*ἀνδρείᾱ*), spravedlností (*dikaiosyné*), zbožností (*hosiotés*), rozumností (*σωφροσύνη*)
- hlavní měřítko kvality občana
- přežila ve slávě válečníka/ „sportovce“
- skutečný atribut aristokrata
 - transcendentnost
 - neuchopitelnost
- pro člověka civilizace cizí

Existovalo ve smrtelníkovi, bylo smrtelníkem a smrtelníka přežilo – přežilo v jeho slávě

*„Peníze osud a bůh též mužům prasprostým dává,
Kyrne, však málokdo jen dostává údělem ctnost“ (Theognis. In: Řecká lyrika)*

„Spravedlnost, Sókrate, je ctnost a patří ke zdatnosti.“

opakem *ἀρετή* – *κακία* (špatnost) ----- *ἀρετή* = substantivum adjektiva *ἀγαθός*

ἀρετή muže je podle Platónova Menóna schopnost spravovat věci obce, dělat přátelům dobře a nepřítelům zle, *ἀρετή* ženy je spravovat a opatrovat dobře domácnost a poslouchat muže, podobně jiné je *ἀρετή* dítěte, svobodného i otroka; *ἀρετή* soudce je dávat pozor, zda řečník mluví spravedlivě, *ἀρετή* řečníka je říkat pravdu atp.

Ath. X spartské *ἀρετή* prokázal ten, kdo byl dobrý ve válce a mohl snést pohled na krev a zabíjení, kdo mohl tvrdě dorážet na nepřítele, kterému stál tváří v tvář (Tyrtaios, Jaeger, 1973).

*„Pověsti jakási
praví, že Zdatnost bydlí ve skalách nedostupných
a tam že ji hlídá svatý chorovod hbitých nymf.
Smrtný tvor žádný ji nemůže zraky zhlédnout,
leč ten, kdo se strastiplným potem zalije
a dojde vrcholu mužnosti...“ (Řecká lyrika).*

*„Cesta špatnosti je hladká, avšak cestu ctnosti (areté) musí člověk skrápět svým
potem“ (Oliva, 2003, 58).*

- překážky pro dosažení ἀρετή:

- πλεονεξία

- ὕβρις

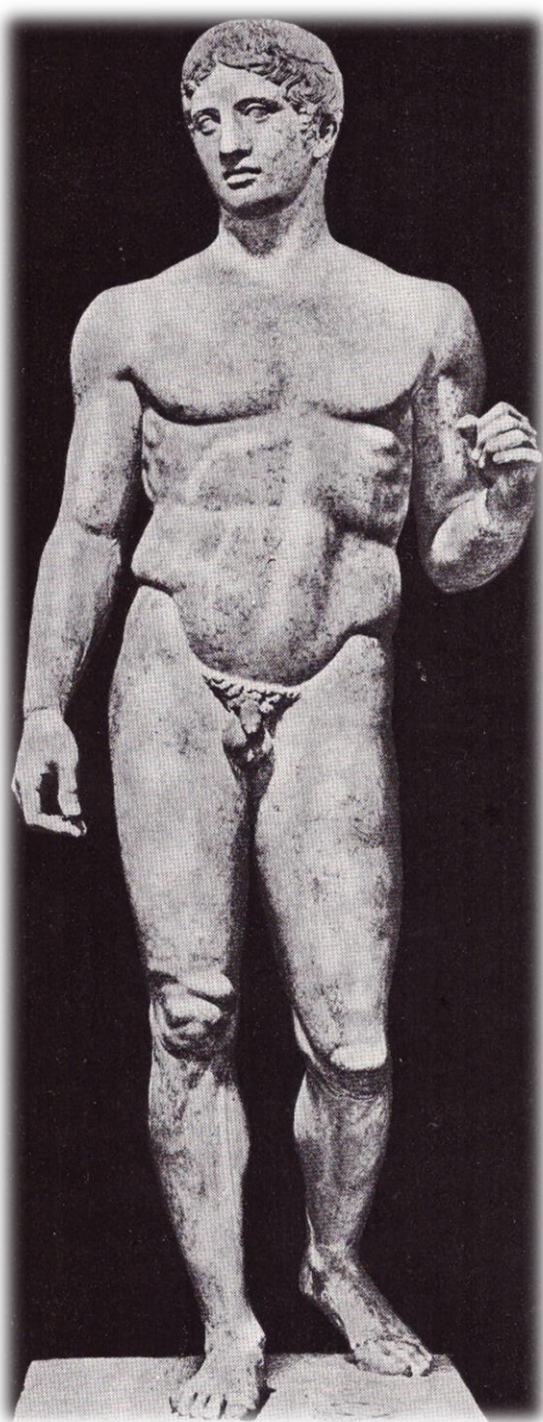
=> zakotveno v mytologii

(+ σωφροσύνη a ἀρετή, – ὕβρις a πλεονεξία)

- vyústění ὕβρις – μανία a ἄτη

- nárůst ὕβρις a πλεονεξία –, úpadek kulturních hodnot i rozvoj profesionalismu

Spolu s Platónem můžeme říci, že *ἀρετή* je dobrost, kterou tvoří její jednotlivé druhy jako rozumnost, spravedlnost, zbožnost, statečnost, které vznikají vzděláním, jež „před nás staví vzor, podle něhož zdokonalujeme, vzděláváme své jednání“ (Heidegger, 2004, 59). A tato *ἀρετή* duše je moudrostí. Moudrost a tajemství jsou hlavními atributy filosofa-krále. A jelikož je *καλός και ἀγαθός* člověk krásný a dobrý, tedy člověk naplňující *ἀρετή* fyzicky (tělesně zdatný) i psychicky (moudrý, mající *ἀρετή* a jeho druhy, tedy i vzdělaný), můžeme říci, že *ἀρετή* je ještě pod *καλοκάγαθία*, která je dokonce i nad moudrostí (*sofia*). Je to hlavní atribut filosofa-krále (nebo snad ne *Φιλόσοφος*, nýbrž *Σοφός*? – ne Milovník moudrosti, ale Moudrý či snad Mudrc!). Mudrc je tedy ten, kdo musí mít *ἀρετή* a *σοφός* a musí být *καλός και ἀγαθός* v jeho plném a pravdivém smyslu. Může být tohle snad součástí největšího Platónského tajemství? Nebo jiného? Kdo byl *σοφός*? Pýthagorás odmítl být nazýván mudrcem a zavedl pojem *φιλόσοφος* – pokud jde o jeho exoterické učení; jestli však vezme v úvahu jeho učení esoterické předávané pouze ústně mezi žáky, tak nevíme a můžeme se jen dohadovat. Ovšem kupř. Hérakleitos všechny kolem pejorativně nazýval mnohoučenými, jímž on nebyl; on byl *Σοφός*. *Σοφός* je tedy vrchol naplňující řecké filosofické typy jako *ἀρετή* a *καλοκάγαθία* ve všech jejích částech a detailech.

KALOKAGATHIA **καλοκάγαθία**

„Dlouhá staletí před počátkem našeho letopočtu Řekové pochopili, že zanedbáváním lidského těla se celá společnost oslabuje a zanedbáváním lidského mozku že se ohlupuje. Udělali proto vše, aby se opak stal skutečností“ (Zamarovský, 2003, 109).

- **καλός, καί, ἀγαθός** = krásný, a, dobrý
 - ušlechtilý a dobrý (Aristotelés, *Magna moralia* 2.9)
 - harmonie duše a těla
 - aristokracie
- **καλός**
 - „krásný“, nešlo však jen o estetickou hodnotu tohoto slova, ale i praktická upotřebitelnost, mravní zdatnost a počestnost, kvalitu i poctivost; můžeme jej pak přeložit jako „mravně krásný“ (Aristotelés).
 - vztahuje se i k tělu, které je krásnější tělesným gymnastickým cvičením, a to proto, jelikož nejlepší pohyb je pohyb z vlastního popudu, na rozdíl od pohybu z cizího popudu, jako např. pohyb při jízdě na souši či plavbě po moři (Platón).
- **Καί**
 - „a“ byla v tomto kontextu spojovníkem mezi ostatními dvěma etickými hodnotami.
- **Ἀγαθός**
 - „ušlechtilý“ nebo „urozený“, „dobrý“ (morálně i obecně); označoval duševní hodnotu
 - dobrá duše se vzdělávala hlavně *μουσικός* uměním a filosofií
 - dbát o duši bylo o něco důležitější než se starat o tělo (Démokritos), jelikož dokonalá duše může napravit chyby těla, ale zdatné tělo bez rozumu jen těžko napraví špatnou duši (*Zlomky starořeckých atomistů*).
 - O duši se staráme vzděláním (v tomto slově upomíná předpona vz- na směřování vzhůru, vzhůru k **Jednu**, *Unum*; k Jednu směřují i hodnoty, které mohou být pouze jedny jako např. spravedlnost).
 - Tak může Platónův Gorgiás tvrdit, že pravé štěstí se nachází ve vzdělání a spravedlnosti (Hogenová, 2000).
 - Pojem *ἀγαθός* označoval také aristokrata; jeho opakem byl výraz *κακός*, čili špatný, zbabělý nebo i obyčejný člověk bez tréninku.
 - *Ἀγαθός ex agathón* byl pak statečný ze statečných a toho nejstatečnějšího Řekové označovali jako *aristos* (třetí stupeň přídavného jména *ἀγαθός*). Postupně se z *ἀγαθός* stal „dobrý“ a z *aristos* „nejlepší“ (Olivová, 1988).

Problematické nahlížení na *καλοκάγαθία*

- Problém nastává v tom, že tomuto základnímu typu starořeckého života rozumíme povětšinou tak, že člověka chápeme jako **hiát**, čili jako složeninu dvou částí, dvou odlišných entit (duše a těla), k čemuž vede právě ono vysvětlení *καλοκάγαθία* jako „harmonie duše a těla“ (Šíp [ed.], 2008).
- silní, krásní, dobří, zdatní v Řecku znamenalo urození, narození v dobrých aristokratických rodinách (Frel, 1951) – netýkala se všech
 - Obrazem takové urozenosti znázorňující *καλοκάγαθία* byl *kuros*, tedy socha stojícího nahého mladíka, který právě jako aristokrat s učesanými dlouhými vlasy neochvějně stojí s jednou nohou nakročenou vpřed a pažemi svěšenými podél těla představujíc prototyp síly, zdatnosti a neotřesitelnosti, prototyp dokonalého *ἀθλητής* a válečníka. I v řeckém sochařství bylo možné najít pojetí světa Dóřů, jejichž *kuros* je právě onen popisovaný statný bojovník a „sportovec“, odlišné od iónského *kuros*, reprezentujícího krásu. Tato odlišnost iónského a dórského pojetí se zrcadlila ve vztahu k válce, výcviku a atletickým cvičením Iónů a Dóřů.

- *Καλοκάγαθία* je ušlechtilost.
- Kdo je ušlechtilý, je řádný.
- *„Ušlechtilý a dobrý se nazývá ten, kdo je završeně řádný“* (Aristotelés, *Magna moralia* 2.9.25).
- Kdo je ušlechtilý a řádný, je zdatný.
- Ušlechtilost (jako obecnost) v sobě zahrnuje jednotlivé zdatnosti: statečnost, spravedlivost, uměřenost a další. Je to *„stav záměrného volení nejlepších věcí“* (Platón, *Pseudoplatonika* 412e8).
- *„Člověka po všech stránkách hodnotného označovali Řekové složeným přívlastkem ‚krásný a dobrý‘, kalos kagathos. V tomto spojení znamenalo slovo ‚krásný‘ původně hodnotu estetickou, slovem ‚dobrý‘ byla vyjadřována areté, dobrost, po stránce praktické i mravní. Ale to rozlišení se tu neudrželo, obě adjektiva se tu svým významem sblížila, prostoupila a takřka splynula v jedno slovo, vyjadřující kladnou hodnotu společenskou i mravní. Člověku jím označenému se přičítají vlastnosti, které se zdají žádoucími dobré: dobrý rod, zdravé a ušlechtilé tělo, náležité vzdělání, praktická výkonnost, životní moudrost, mravní zdatnost, slušné chování, příslušnost k ‚dobré‘ politické straně; podle toho, kdo toho slova užívá a v jaké souvislosti, vystupuje do popředí to nebo ono z těchto dober“* (Novotný 1949: 528).

- pro **Platóna** je *καλοκάγαθία* duševní zdatností, pro **Aristotela** souborem zdatností
- důležitost pro **filosofa-krále**, který je jako *καλός καγαθος* zdatný a v poměru k dalším dobrům (krása, bohatství, přátelé, tělesná síla).
- k harmonickému rozvoji duše a těla byl ovšem potřeba volný čas (*σχολή*)
- „*Ten pro koho však dobré zhola není dobré, není ušlechtilý a dobrý, zrovna jako se nezdá, že má zdraví ten, pro koho zdravé zhola není zdravé*“ (Aristotelés)
 - tedy ten, komu je vše dobré opravdu dobré, a není tím zkažen (úřadem, bohatstvím, ...), je ušlechtilý a dobrý; a naopak, ušlechtilý a dobrý není ten, který před dobrým ze strachu utíká a nechce jej přijmout – zastávání úřadů
- Mezi řádnými lidmi vzniká to nejlepší – nejstálejší, nejjistější, nejkrásnější – **přátelství**. To se uzavírá s ohledem k dobru a ke zdatnosti. Toto je přátelství nejlepších. Opakem je přátelství mnohých (uzavřené s ohledem k prospěchu) a přátelství sprostých (uzavřené s ohledem k libosti).
- ATH x SPA --- *καλοκάγαθία* x SPA – **gerusia**
- *Καλοκάγαθία* je vyjádřena i mytologicky v propojení tří bohů – Afrodity, Área a Héfaista.
 - Nejkrásnější Afrodita, její manžel duchaplný Héfaistos a milenec silný a bojovný Áres představují propojení vnější krásy, duchaplnosti a fyzické síly (Jirásek, 2005).

„Zajisté vzhledem ke zdraví a nemocem, ctnostem a špatnostem není důležitějšího souměru a nesouměru než mezi samou duší a tělem; na to my se nedíváme a neuvažujeme, že kdykoli slabší a nepatrnější vnějšek nosí duši silnou a všestranně velikou anebo kdykoli se vyskytne opačné spojení takových dvou činitelů, není krásná celá bytost – neboť jest nesouměrná v nejdůležitějších poměrech –, ale má-li se tomu naopak, jest to nejkrásnější a pomilování nejhodnější podívaná na světě pro toho, kdo jest schopen viděti. Tak například tělo s předlouhýma nohama nebo pro nějaký jiný nadbytek nesouměrné jednak jest ohyzdné, jednak zaviňuje samo sobě tisícové útrapy tím, že při společné práci všech údů způsobuje si velkou únavu, časté křeče a také pády pro svůj nedostatek sebevlády. Totéž pak jest souditi i o dvojdílném celku, který nazýváme živokem, že kdykoli v něm jest duše silnější nad tělo, velmi bujně si vede, a roztřásajíc celé nitro těla, naplňuje je nemocemi; a kdykoli usilovně se pouští do nějakého učení a hledání, ničí je, a jestliže zase podniká učitelskou činnost a svádí řečnické boje na veřejnosti i v soukromí, jež se nevedou bez prudkých sporů a revnivosti, rozpaluje tělo, způsobuje mu záněty, a tak je hubí; oklamávajíc většinu z takzvaných lékařů působí, že příčina nemoci bývá hledána v jiných věcech. Druhdy však se naopak spojí veliké a nad duši přečnickující tělo s malou a slabou rozumovou schopností; poněvadž pak jsou v lidech dvojí žádosti, co do těla touha po výživě, co do nejbožštějšího prvku v nás pro rozumové činnosti, tu pohyby činitele silnějšího majíce převahu podporují svou stranu, stranu však duše činí hluchou a nechápavou i nepamětlivou, čímž v ní způsobují největší nemoc, nevědomost. Jediná tu jest záchrana pro obě části, neuváděti v činnost ani duše bez těla, ani těla bez duše, aby ve vzájemné obraně nabývaly rovnováhy a zdraví. Proto tedy vědecký pracovník nebo kdo se usilovně zabývá nějakým jiným oborem duševní práce, musí náležitou měrou pěstovati i pohyby tělesné, účastně se cvičení gymnastických, a ten, kdo zase horlivě pěstuje tělo, musí navzájem náležitě prováděti činnost duše, zabýváje se uměními músickými a veškerou filosofií, ač má-li se právem nazývati krásný a dobrý v pravém smyslu slova. Právě takovým způsobem máme pěstovati i jednotlivé části těla, napodobující způsob všehomíra“ (Platón).

„Pravá kalokagathie je rarita, květ dobrých mravů a vysoké kultury, která je přítomna pouze v těch nejlepších“ (Jaeger, 1986b, 161).

„Pro oblast pohybové kultury zůstává tedy kalokagathia ideálem olympijské všestrannosti, opakem gladiátorské jednostrannosti s důsledky přeměny lidského těla v nepřirozené kyborgy, ideálem plného zapojení všech složek osobnosti (tělesné, duševní, duchovní a sociální) v jakékoliv činnosti“ (Jirásek, 2005, 217).

HABROSYNÉ
ἀβροσύνη

habrosyné

- cesta je *habrosyné*
 - ctnost je zde výsledkem *meleté* (μελέτη) a těžké *askesis*
 - důraz na *ponos* a *epimeleia* (ἐπιμέλεια) a vyhnutí se *hedoné*, *malachia*, *tryfé* a též jednostrannosti (tělesné i duševní či jen jedné této složky)
 - zde se *habrosyné* dotýká *kalokagathia* --- jen přijetím takovéto *habrosyné* může být člověk KkA
 - kráčením po cestě *habrosyné* se posouváme i po cestě *kalokagathia* a *areté*
 - s tím ale ještě souvisí pokora, tedy cesta *sófrsyné* (x *hybris*, *pleonexie*)

ISONOMIA

ισονομία α δημοκρατίᾱ

Ισονομία

- rovnost právn
- ἴσος α ὁμοῖος
- ἡ ἀρχή
- Maiandrios, Athény

Δημοκρατίᾱ

- κράτος
- ὁ δῆμος, -ου
- δῆμος zahrnoval jen ἴσος/ ὁμοῖος
 - šlo tedy o vládu rovných/ podobných, ne vládu všeho lidu (otroci, cizinci, ženy a děti)
 - vláda člověka (všeho lidu) by měla znít spíše *anthropokracie* (ἄνθρωποκρατίᾱ)

- nahota

- tzv. ζῶμα, διάζωμα či τρίβων

- Orsippos/ Orrhippos z Megary (Akanthos ze Sparty)

- dnes: mytologie a rituály, prehistorický lov, zasvěcování mladíků, obdiv mužského těla

- Význam: zde se stírala nerovnost.

- při ἀγών občany dělila jen jejich vlastní ἀρετή

- **γυμνός** („nahý“, jako neozbrojený i „nahý“ – jako bez svrchního oděvu)

- **ženy**: Sparta a Gortýna, Sokrates a Platón

- „sport“ a tělesná cvičení zdarma

- otrokářská společnost; **primární prostředky** → Hybrios, *Chvála zbraně*:

*„Veliké bohatství mám – meč svůj a kopí,
překrásný k tomu štít na ochranu těla,
vždyť tím orám lán, tím si plody rvu,
tím si šlapu mok sladký z vinné révy,
tím se pánem zvu nad otrockou cháskou.*

*Ale kdo bojí se mít svůj meč a kopí,
překrásný k tomu štít na ochranu těla –
ti všichni padnou na kolena svá
přede mnou, svým pánem, mnou svým pánem,
nazývat mě budou velikým králem“
(Nejstarší řecká lyrika).*

VIRTUS

- statečnost, ctnost, mužnost
- pro Římany jeden z nejdůležitějších ideálů
 - důraz na sílu, odvahu a vojenský dril
 - kontrast k tehdejší řecké dekadenci
- důležitost pro:
 - *milites*,
 - *gladiatores*,
 - *agitatores*.

reflexe u gladiátorů

- divácká obliba
- výchova k disciplíně a přijetí tohoto *modus vivendi*, včetně:
 - *coup de grâce*
 - *ferrum recipere*
 - *pollice verso*
- dosažení *virtus* – jen vytrvalostí, bolestí a smrtí (Seneca)
- The Romans “viewed single combat as a huge achievement, be it in the arena or on the battlefield” (Wisdom 2003: 12).
- “Gladiators were socially and politically inert, and thus the perfect catalyst for the demonstrations of *virtus* that the Roman audience came to the arena to see” (Macdonald 2007: 6).
- Ukázky: **Cic., Tusc. 2.41 + Juv. 8.199-210** (virtus-antivirtus: zasloužená smrt)

retiarius/jaculator

- ne/-oblíbenost
- prostý souboj
 - *primarius bellator*, přední válečník
 - respekt, obdiv (Ř + Ř --- *πρόμαχοι, promachoi*)
 - spojení s *aristeia* a *andreia*
- polo/-nahota – erotičnost x atletika (box)
 - somatotyp, ženy
 - Crescens (“ten, kdo chytal mladé dívky do svých nočních sítí”),
 - Mansuetus (“něžný gladiátor”),
 - matka Commoda, ...
 - ale “*damage to the head and face meant permanent disfigurement, which again helped to deprive boxing of the macabre eroticism of the gladiatorial contest*” (Junkelmann).

nahota

- **vývoj nahoty:**

- 1) from the view of the heroes of *Iliad* to its later perception, especially among Greek warriors and *ἀθληταί*,
- 2) from the view of the old virtuous Romans to the *nostalgie de la boue* a number of noble Roman women.

- **Řecko – Řím / sport – vojenství**

- *gymnasion* – pařeniště neřestí/nectností ničící tradiční římskou výchovu ---- ukázka: [Tac., Ann. 14.20](#)
 - poznání řecké atletiky v její úpadkové fázi

“μή μιν ἐγὼ μὲν ἴκωμαι ἰών, ὃ δέ μ’ οὐκ ἐλεήσει
οὐδέ τί μ’ αἰδέσεται, κτενέει δέ με γυμνὸν ἔοντα
αὕτως ὡς τε γυναῖκα, ἐπεὶ κ’ ἀπὸ τεύχεα δύω”

(Hom., *Il.* 22.123-125).

“Were I to go up to him he would show me no kind of mercy; he would kill me then and there as easily as though I were a woman, when I had off my armor” (translation by S: Butler, 1898).

- **X** Thermopyly

Další nutné ctnosti římských vojáků a gladiátorů

- *amor gloriae* (touha po slávě),
- *constantia* (neochvějnost),
- *contemptus mortis* (pohrdání smrtí),
- *cupido victoriae* (chuť vyhrávat),
- *disciplina* (disciplína a trénink),
- *fortitudo* (síla, statečnost),
- *patientia* (výdrž).

